

Олена Кузьменко

Науковий керівник: к. і. н., доц. Гордієнко Г.М.

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ УСТАНОВ У ДОСЛІДЖЕННІ ЦЕРКОВНОЇ СТАРОВИНИ У 20-30-х рр. ХХ ст.

Дослідження питань історії релігії і церкви посідало помітне місце у діяльності наукових установ Всеукраїнської академії наук, Наукових товариств при ВУАН, громадських організацій, дослідників рідного краю. Узагальнення матеріалів з цієї проблематики стояло у програмах наукових досліджень Комісії по складанню історико-географічного словника України. Його автори ставили за мету виявлення матеріалів щодо будівництва культових споруд, діяльності окремих парафій тощо.

В умовах утвердження державного атеїзму, заходів, спрямованих проти церкви, дослідження згаданого кола проблем ускладнювалося. Українська інтелігенція шукала можливості для вивчення і популяризації багатовікових культурних надбань. За участю академіків О. Новицького, Ф. Шміта, М. Біляшівського розпочала свою діяльність т.з. Софійська комісія, що ставила за мету дослідження Софійського собору у Києві, розробку практичних рекомендацій по збереженню унікального комплексу споруд. Чи не найголовнішим у діяльності комісії стало привернення громадської думки до проблем збереження давньоруської пам'ятки, яку ледве не спіткала доля Михайлівського Золотоверхого собору. За поданням науковців Народний комісаріат освіти України у 20-х роках тричі виділяв кошти на реставрацію та збереження пам'ятки [1, с.89].

Вивчення церковної старовини стало одним із пріоритетних напрямів утвореного у 1926 р. Українського комітету охорони пам'яток культури. Його організатори – В. Дубровський, В. Зуммер, С. Таранушенко та інші поставили завдання реєстрації культових споруд як пам'яток культури. Завдяки здійсненим заходам у другій половині 20-х років вдалося зберегти від знищення близько двох тисяч культових споруд, які мали виняткову історико-культурну цінність. У 20-х роках ряд пам'яток було оголошено історико-культурними заповідниками. 8 березня 1928 р. Державним історико-культурним заповідником був оголошений комплекс споруд монастиря «Босих кармелітів» у м. Бердичеві.

Важливі питання дослідження та збереження історико-культурних пам'яток культового походження вирішувалося у ході наукової експертизи речей, вилучених із церков на початку 20-х років. Спеціальна комісія у складі Д. Щербаківського, Ф. Шміта, М. Біляшівського, Ф. Ернста зуміла зберегти від утилізації тисячі музейних реліквій із церковного начиння. Академік О. Новицький протестував проти вилучення із Києво-Печерської Лаври двох митр ХVII-ХVIII ст., трьох золотих панагій, чаші Анни Іоанівни та архімандрита З. Валькевича, «Єванглії» роботи З. Брезгулова,

хреста, подарованого Лаврі Б. Хмельницьким, наперсного хреста Олександра І, ікони-благословіння Катерини II Потьомкіну [2, с.136].

26 квітня 1922 р. до Раднаркому України звернулися з протестом К. Антонович, А. Кримський, С. Єфремов, В. Кричевський, М. Макаренко. У зверненні було вказано, що жодна країна в світі не постраждала так від імперіалістичної і громадянської війни, як Україна. В жодній країні не загинуло за короткий час такої кількості культурних пам'яток, стільки музеїв, приватних колекцій, бібліотек, архівів, старовинних садиб і окремих художніх предметів. Єдиними скарбницями старовинного народного мистецтва, які відносно мало постраждали були до цих пір церкви і монастирі. Через недостатньо обачливе проведення у життя справи вилучення матеріальних цінностей можуть загинути рідкісні пам'ятки мистецтва, матеріальна цінність яких жалюгідна у порівнянні з цінністю художньою.

Завдяки принциповій позиції наукової, творчої інтелігенції ряд найбільш цінних пам'яток вдалося повернути на Україну і передати до колекції центральних і регіональних музеїв. Дослідженням церковної старовини у 20-30-х років активно займалися наукові установи, утворені за ініціативою і під керівництвом видатного українського історика М. Грушевського. Комісія по вивченню Старого Києва та Правобережної України працювала над картотекою київських культових споруд.

Подвижницька діяльність наукової і творчої інтелігенції по дослідженню церковної старовини викликала негативну оцінку владних структур. У документах вищого політичного та державного керівництва досліджуваного періоду знаходимо відкриті звинувачення науковців в «ідеалізації патріархальщини, милуванні старовиною» тощо. Нерідко подібні звинувачення лягали в основу чисельних кримінальних справ, порушених проти патріотів української культури. Прикладом цього може служити порушена на початку 30-х років кримінальна справа, за якою проходили такі відомі вчені і музейники як В. Дубровський, В. Зуммер, В. Козловська та інші. У звинувачувальних висновках науковим працівникам ставилося у провину «зв'язок з клерикальними елементами» [3, с.82].

Цілком очевидно, що у 20-х – на початку 30-х років дослідження історії церкви, пов'язаних із нею пам'яток займало помітне місце у діяльності установ і організацій краєзнавчого профілю.

Список використаних джерел:

1. Барвінок В.С. Софійська комісія при Всеукраїнському археологічному комітеті ВУАН / В.С. Барвінок // Хроніка археології та мистецтва. – Київ, 1931. – Ч. III. – С. 89.
2. Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні 1917-1941 рр. / О. Нестуля. – Київ, 1995. – Ч. I – С. 136.